

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА С.У. ГОНЧАРЕНКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Здійснено огляд науково-педагогічної спадщини академіка Семена Устимовича Гончаренка та дано оцінку її впливу на розвиток педагогічних досліджень у вітчизняних вищих навчальних закладах, зокрема у технічних університетах. Зміст, форма, структура його праць є прикладом для наслідування, а його книги і нині надихають, допомагають молодим науковцям та бережуть світлу пам'ять про видатного Вчителя, Наставника, Ученого.

Ключові слова: академік С.У. Гончаренко, науково-педагогічна спадщина, педагогічні дослідження, навчальні посібники, педагогічний словник, вищі навчальні заклади, наукова школа.

Постановка проблеми та її актуальність. Понад десять років минуло з часу захисту докторської дисертації [4] автором статті у Харківському педагогічному університеті ім. Григорія Сковороди. У період підготовки роботи завжди необхідна моральна та психологічна підтримка наукового консультанта, яким був для мене академік Семен Устимович Гончаренко. Він виявився чудовим Учителем, мудрим, терплячим наставником, окрилений і захоплений педагогічною наукою. Думки про започаткування окремого видання чи конференції на згадку про плідну діяльність академіка С.У. Гончаренка з'являлись у різний час та у різних обставинах, але настав 2015 р., коли ми склали щиру подяку колективу Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України, що виступив із такою ініціативою.

Усі члени наукової школи академіка С.У. Гончаренка мали високу честь взяти участь у підготовці пам'ятного видання, ще раз доторкнутись до джерела вітчизняної педагогічної науки, що завжди надихає на творчу працю, підготовку вже наших учнів - представників нових науково-педагогічних шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні бібліографи наводять статистичні дані щодо педагогічної спадщини Семена Устимовича: кількість виданих книжок, підготовлених докторів і кандидатів наук, але, на наш погляд, доречно звернути увагу на такі праці академіка Гончаренка [1-3]: перша з них опинилась у моїй власній бібліотеці не випадково і зберігає автограф шановного Семена Устимовича із побажаннями творчих успіхів; друга - розкрила для мене можливості організації педагогічного дослідження у технічному університеті та здійснення узагальнення отриманих результатів педагогічного експерименту, основою якого є навчальний процес, особливості його перебігу та ефективного впливу на студентів; нарешті, третю книгу вважаю настільною під час планування будь-яких нових педагогічних розробок, настанов аспірантам і докторантам, підготовки аналітичних і наукових звітів.

Мета і завдання дослідження. Вищезгадані праці не втратили своєї актуальності сьогодні, а тому докладніше зупинимось на їх змісті та структурі.

Викладення основного матеріалу дослідження.

1. Гончаренко С.У. Фізика для допитливих / С.У. Гончаренко – К.: Техніка, 1970. – 276 с.

У цій книжці в популярній і доступній формі розкрито фізичний зміст багатьох явищ природи, висвітлено їх практичне використання у тогочасний період. Автор статті, ще молодий спеціаліст, випускниця механіко-математичного факультету Дніпропетровського державного університету, працювала у обчислювальному центрі Держплану УРСР, куди була запрошена для упровадження автоматизованих розрахунків на машинах типу Урал-4, Урал-14, Мінськ-32. Це були роки становлення кафедр прикладної математики та обчислювальної техніки в університетах і технічних інститутах, де глибоко вивчались математичні дисципліни, теоретична фізика, основи алгоритмізації і програмування. Не всі студенти отримали ґрунтовну підготовку у середніх школах, а тому вишукували науково-популярні книжки, що розширювали знання про закони руху твердого тіла, властивості гіроскопів, механіку польотів космічних кораблів, вертольотів, здатності суден на підводних крилах тощо.

Про все це та багато іншого можна було прочитати у книжці тоді ще кандидата педагогічних наук Семена Устимовича Гончаренка, епіграфом якої автор обрав слова відомого письменника

Ромена Ролана: „Наука в наші дні захоплює більше, ніж будь-які романи”. Текст книги від першої до останньої сторінки супроводжували дотепні, професійно виконані графічні рисунки художника Ф.І. Юр’єва, що вдало унаочнювали викладений матеріал та сприяли якнайшвидшому його засвоєнню. Автор не відмовляв собі у задоволенні жартувати і використовувати різні фізичні парадокси із застосуванням гумористичних замальовок. Єдиним рецензентом був кандидат педагогічних наук, багаторічний завідувач кафедри методики навчання фізики Є.В. Коршак. Виданням книги зацікавилась редакція літератури з гірничої справи та київське видавництво „Техніка”. Тираж склав 40 000 прим., що передбачало хоча б по дві книжки у кожному школі.

Після першого видання минуло майже 45 років та не маю сумніву, що і в наш час школярі, студенти, вчителі з захопленням перегортають сторінки цієї книги, відкриваючи для себе цікаве й захоплююче подання закону всесвітнього тяжіння, експериментів з вимірювання поверхні Землі, знаходять відповіді на багато інших, нових для кожного покоління запитань, зокрема: Як полетіти у космос? Як повернутися з космосу на рідну Землю? Чим відрізняється робота фізика-теоретика від праці фізика-експериментатора? Що досліджують фізики у наш час?

Останнє запитання має прогностичний характер і повторювалося академіком С.У. Гончаренком у дискусіях із докторантами: “Яка користь від вашого дослідження для навчального процесу? Якими ви бачите перспективи результатів вашого дослідження?”

Отже, можна мати диплом з відзнакою найкращого європейського університету, багато років викладати фізику у середній школі чи педагогічному інституті, але треба ще бути майбутнім доктором педагогічних наук, академіком, мати особливий хист до популяризації і унаочнення найскладніших фізичних явищ, щоб вашу книжку й через півстоліття продовжували читати, розробляли за нею навчальні заняття у школі чи лекції в університеті. Впевнена, що матеріали книги були основою для підготовки презентацій, курсових і дипломних робіт, занять для слухачів Малої академії наук.

2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методичні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – К.: АПН України, 1995. – 48 с.

Випускник університету або аспірантури, розпочинаючи викладацьку роботу на посаді асистента у ВНЗ, поступово напрацьовує власний досвід організації занять, читання лекцій, проведення семінарів, лабораторних і практичних робіт з дисциплін тієї спеціальності, за якою готує студентів кафедра. З часом молодий викладач розуміє, що навчального матеріалу з підручників, навчальних посібників недостатньо, необхідно самому розробляти методичні посібники чи рекомендації для студентів, викладачів щодо осучасненого матеріалу, особливостей проведення лабораторних, практичних робіт за допомогою комп’ютерних технологій або інших новітніх засобів навчання.

Тобто, постають питання: як написати методичні рекомендації? як структурувати матеріал та подати доступно, цікаво, стисло на папері, в електронному вигляді? Зразком таких порад є брошура академіка С.У. Гончаренка, що за двадцять років декілька разів перевидавалась, давно “гуляє” в Інтернеті та користується підвищеною увагою молодих науковців, студентів старших курсів педагогічних університетів. Тут можна знайти пояснення авторитетного академіка щодо обрання теми дослідження, визначення предмета і об’єкта дослідження, організації педагогічного експерименту, формулювання наукової новизни тощо. Зміст брошури представлено на обкладинці, а далі читач поступово отримує відповіді на важливі запитання: як стати не лише кваліфікованим викладачем, а й започаткувати педагогічний експеримент, результати якого можуть бути корисними для подальшого навчання студентів, для роботи викладачів?

Якщо у педагогічному університеті такий підхід до роботи молодого науковця є звичним, природним, як прагнення досягнути таємниці педагогічної праці, то у технічному університеті до наших часів зберігається зневажливе й поверхнєве ставлення до усіляких педагогічних експериментів, де вважають за науку лише новітні досягнення з техніко-технологічних напрямків, що стають предметом захисту дисертацій. Для багатьох викладачів технічних дисциплін є справжнім відкриттям факт напрацювання ними ефективних навчальних технологій, які також можна представити у вигляді наукового дослідження, викласти у наукових працях та представити на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора педагогічних наук.

Вказана брошура академіка С.У. Гончаренка у свій час, особисто для мене, стала дороговказом щодо занурення у глибини процесу навчання, спілкування зі студентами на рівні партнерства, співпраці, опанування теоретичних знань, методологічних підходів, методик підготовки науковця різного рівня. Багато уваги автор приділив використанню методу експертів, проблемних педагогічних вимірювань, формулюванню наукової новизни і висновків. На с. 45

читаємо: «... результат дослідження має бути поданий так, щоб його можна було використати в науковій і практичній діяльності, розкритий із змістовного і якісного боку. Лише тоді нові знання можуть бути включені до загальнонаукового фонду, взяті на озброєння науковими і практичними працівниками». На завершення автор демонструє свою скромність, бо констатує, що деякі висловлені думки можуть бути предметом дискусії.

Нині видано декілька цікавих, більш ґрунтовних навчальних посібників на допомогу здобувачам наукового ступеня, зокрема праця професора В.К. Майбороди [6]. Але при підготовці до складання кандидатських іспитів з педагогічних спеціальностей бажано опрацювати брошуру академіка С.У. Гончаренка, де можна знайти короткі та конкретні відповіді щодо визначень теоретичного апарату педагогічних досліджень, організації експерименту та аналізу його результатів.

3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. - Рівне: Волинські обереги, 2011. - 552 с.

У анотації до книги читаємо: «У цьому науково-педагогічному виданні вміщено узагальнену й систематизовану інформацію з теорії і практики навчання та виховання. Розглянуто широке коло понять педагогічної науки, подано різнобічний довідковий матеріал, поняття і терміни, що стосуються навчально-виховного процесу, нові педагогічні теорії, концепції, категорії. Всього словник містить близько 4000 статей».

Сьогодні складно оцінити обсяг цієї наполегливої, цілеспрямованої, копіткої, багаторічної праці академіка С.У. Гончаренка, що покладено у основу даного словника, але вона, без сумніву, є його педагогічним Олімпом, до якого прагне кожний учений, оскільки перевищує усі разом узяті дисертації, навчальні посібники, інші рукописи. На с.4 зазначено, що словник визнано одним з кращих серед поданих на конкурс, організований Міністерством освіти і науки України та Міжнародним фондом «Відродження» у рамках програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні».

На с.7 автор визнає, що найскладнішим завданням виявився добір відомостей про вітчизняних педагогів, діячів освіти. До словника включено інформацію про дійсних членів і членів-кореспондентів АПН України, українських педагогів, обраних до АПН Росії та СРСР, педагогів-Героїв Соціалістичної Праці, народних учителів, заслужених діячів освіти України, авторів шкільних підручників, педагогічних концепцій, авторів проектів освітніх реформ тощо. Отже, словник наповнений не лише тлумаченням певних термінів, а й коротким життєписом подвижників, які присвятили себе служінню педагогічній науці, вплинули на розвиток шкільної, професійної та вищої освіти.

При підготовці словника використано велику кількість різноманітних джерел: йдеться про педагогічні енциклопедії, словники англійською, німецькою, польською, російською та іншими мовами; матеріали Української радянської енциклопедії, енциклопедії Українознавства, підручників з педагогіки, психології, історії педагогіки і психології, монографічні видання.

Влітку 2015 р. вийшов у світ 13-й том видання «Енциклопедія сучасної України», де розміщено багато цікавих відомостей, зокрема про людей із прізвищами на літеру К. Над цим багатотомним виданням працював великий колектив – Інститут енциклопедичних досліджень. Створюючи “Український педагогічний енциклопедичний словник” академік С.У. Гончаренко працював одноосібно, про що самокритично визнав на с. 8 як певний “акт сміливості”, оскільки у словнику розміщено величезний обсяг відомостей, знавцем яких одна людина бути не може, та під час роботи над книгою неможливо уникнути певного суб’єктивізму, особистих поглядів і симпатій автора.

У 2009 р. (перше видання) це був перший український педагогічний словник, що мав за мету започаткування систематичної наукової праці над вітчизняною педагогічною термінологією, її збагаченням та унормуванням. Словник дійсно став довідниковим енциклопедичним виданням для великої кількості науковців, учителів, інших працівників освіти, де узагальнено значну інформацію з теорії, історії, практики навчання та виховання, про що мріяв академік.

Особисті враження від співпраці. Наше перше знайомство з професором С.У. Гончаренком відбулося понад 20 років тому, коли він, разом із ученим секретарем Інституту педагогіки проф. Ю.І. Мальованим (нині членом-кореспондентом НАПН України), працював у будинку на вул. Трьохсвятительській, де на дверях його кабінету висів знаменитий напис «Заходьте». Суть останнього свідчила про готовність господаря до спілкування з відвідувачами не за усталеним розкладом, а в будь-який час. Саме такий режим роботи зберігав Семен Устимович і на п'ятому

поверсі будинку № 9 по вул. М. Берлінського, де майже завжди були відчинені його двері для консультацій аспірантам, докторантам, співробітникам.

Щиро вдячна академіку Нелі Григорівні Нічкало, яка доклала багато зусиль, щоб переконати Семена Устимовича бути моїм науковим консультантом, оскільки запровадження педагогічних досліджень у технічних університетах наприкінці дев'яностих років минулого століття лише розпочиналось. У 2005 р. в газеті «Освіта» надруковано мою статтю «Чи потрібна кафедра педагогіки у технічному університеті?». На той час це питання не було таким риторичним, як сьогодні, тому що приклади існування та діяльності таких кафедр були поодинокі й лише у провідних вітчизняних університетах.

Підтримку й повагу колег мені довелося відчути через постійне шанування й високі заслуги відомого в Україні серед педагогів-фізиків мого наукового консультанта. З великою вдячністю приймала його поради щодо уточнення певних положень та формулювань дисертації та автореферату. Систематичні консультації відбувались під час роботи з опонентами, серед яких згадую з вдячністю професора Романа Семеновича Гуревича (нині – дійсний член НАПН України), який також представник наукової школи академіка С.У. Гончаренка.

Дякую й вклоняюсь долі за причетність до численної наукової школи академіка С.У. Гончаренка, успішне продовження його академічних традицій у професійному зростанні представників моєї науково-педагогічної школи [5]: випускників аспірантури і докторантури Інституту вищої освіти НАПН України.

Висновки. Здійснено огляд популярних у наукових педагогічних колах праць академіка Семена Устимовича Гончаренка та оцінено їх вплив і вклад у розвиток вітчизняних педагогічних досліджень. Серед таких робіт: навчальний посібник з фізики, методичні поради молодим дослідникам та Український педагогічний словник.

Рукописи академіка С.У. Гончаренка завжди відповідали високим педагогічним цілям, написані професійно бездоганно, живою українською мовою, доступно, конкретно, винахідливо. Саме такі праці має залишати після себе справжній учений-педагог: популярну книжку для школярів, студентів, широкого загалу читачів, де пробуджувати інтерес до майбутньої чи нової професії; методичні рекомендації для вступників до аспірантури, докторантури, які мріють про наукові відкриття й науково-дослідницьку роботу; енциклопедичний словник, що має стати настільною книгою для професора університету, шкільного учителя, майбутнього дослідника.

Скільки б не було закликів та захоплень щодо електронних видань, найкращим подарунком для молодого вченого залишається нова книга, яку можна взяти в руки, читати й перечитувати, конспектувати, дивуватись прозорливості автора, який своєчасно і досконало її підготував, пропустив кожний рядок, кожну сторінку крізь своє серце та залишив у спадок для вивчення, наслідування, навчання майбутніх поколінь. Не лише зміст, але і форма, і структура книжки, на нашу думку, є прикладом для наслідування, продовження доброї традиції видатного педагога – краще написати недосконалу книжку, ніж мріяти про досконалу і не написати її.

Отже, праці Семена Устимовича Гончаренка завжди з нами, в них є світла пам'ять про Академіка, Учителя, Наставника, видатного українського вченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гончаренко С.У.* Фізика для допитливих / С.У. Гончаренко – К.: Техніка, 1970. – 276 с.
2. *Гончаренко С.У.* Педагогічні дослідження. Методичні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – К.: АПН України, 1995. – 48 с.
3. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. - Рівне: Волинські обереги, 2011. - 552 с.
4. *Козлакова Г.О.* Теоретичні і методичні основи ступеневої підготовки майбутніх фахівців з комп'ютеризованих систем у технічних університетах / Автореф... докт. дис., спец. 13.00.04. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 38 с.
5. *Modernization of contents of natural and technical education in conditions of internationalization: Monography // Kozlakova G., Sayenko T., Samoylenko N. and others // Science editors: prof. G. Kozlakova, prof. M. Stepko. – К.: Університет менеджменту освіти НАПН України, 2015. – 152 р.*

6. Майборода В. К. Методика підготовки й оформлення рукопису та автореферату дисертації: навчальний посібник, видання четверте, змінене і доповнене / за ред. академіка В.І. Лугового.- Чернігів, 2013. – 244 с.

Г. А. Козлакова

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АКАДЕМИКА
С.У. ГОНЧАРЕНКА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПО ПРОБЛЕМАМ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

Резюме. Осуществлен обзор научно-педагогического наследия Семена Устимовича Гончаренка и дана оценка его влияния на развитие педагогических исследований в отечественных высших учебных заведениях, в частности в технических университетах. Содержание, форма, структура его работ являются примером для подражания, а его книги и ныне вдохновляют, помогают молодым ученым и берегут светлую память о выдающемся Учителе, Наставнике, Ученом.

Ключевые слова: академик С.У. Гончаренко, научно-педагогическое наследие, педагогические исследования, учебные пособия, педагогический словарь, высшие учебные заведения, научная школа.

G. Kozlakova

**SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL HERITAGE OF THE ACADEMICIAN
S.U. GONCHARENKO AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF RESEARCH ON
THE PROBLEMS OF THE HIGH SCHOOL**

Summary. A review of the scientific and pedagogical heritage of Semen Ustimovich Goncharenko has been carried out and an assessment of its influence on the development of pedagogical research in domestic higher educational institutions, in particular, in technical universities. The content, form, structure of his works are an example for imitation, and his books are inspired nowadays, help young scientists and cherish the bright memory of the outstanding Teacher, Mentor, Scientist.

Keywords: academician S.U. Goncharenko, scientific and pedagogical heritage, pedagogical studies, teaching aids, a pedagogical dictionary, higher educational institutions, a scientific school.